

LITAUEN —

20 ÅR

*Av legationssekreteraren vid litauiska legationen JONAS JABLONSKIS,
Stockholm*

Då Svensk-litauiska Föreningen den 16 februari 1938 högtidlighöll minnet av den forna litauiska statens återupprättande, hade förf. tillfälle att i ett kort anförande beröra några drag i Litauens utveckling under de gångna 20 åren. Då redaktionen av *Svensk Tidskrift* haft vänligheten att erbjuda plats för detta föredrag, är det förf. en stor glädje att förmedla det till en större krets av vänner till Litauen.

TJUGO år i en stats liv är icke något långt tidsskede. Och i synnerhet icke för en stat, som nödgades bygga upp allt från grunden och som fick göra det med tomma händer. Ett sådant öde blev just Litauens efter världskriget. Tsarens tillbakavikande armé tog med sig till Ryssland icke endast befolkningens ägodelar, utan tvingade även folket att i stor utsträckning lämna sina hem. Dessa litauer fördes sedan bort till det inre av Rysslands städer och fingo leva där som hemlösa flyktingar. En föga bättre lott väntade dem, som stannade kvar i Litauen. Främmande trupper, som drogo genom landet, förstörde och tillägnade sig, vad som fanns kvar; mycket togo de med sig till sina respektive hemland. Dessa upplevelser minns vårt folk än i dag med fasa. Endast de materiella skador, som tillfogades Litauen genom kriget och ockupationerna, uppgingo till c:a 3 miljarder kronor, men i olikhet med flera andra stater fick det aldrig det minsta skadestånd. Härtill kom att de främmande härskarna under en lång rad av år, såväl före som under kriget, hade gjort allt för att hålla nere den kulturella utvecklingen i Litauen. Litauiska skolor voro förbjudna, likaså en fri nationell press. Till och med den tidning, som publicerade meddelandet om Litauens självständighetsförklaring, hade blivit konfiskerad. Men det gick trots allt ej att förhindra att den litauiska staten blev en verklighet. Den 16 februari 1918 prokla-

Antanas Smetona, ordförande i Litauens första lantdag, landets första president 1919—1920, åter president fr. o. m. 1926, tidigare publicist och filosof.

merade nationens i Vilna församlade representanter Litauens självständighet och därmed förverkligades vad som uppfyllt alla litauers hjärtan: förhoppningen att det litauiska folket en gång måtte kunna göra sig fritt från främmande »beskyddare» och få bygga upp ett eget rike.

Den unga staten fick genast upptaga kampen för sin existens. Kampen blev så mycket svårare, som man ännu saknade icke blott en utbildad armé, utan även vapen. Det första kompani frivilliga, som sattes upp, kunde blott utrustas med några få gevär och patroner, vilka i hemlighet inköpts från tyska soldater och vilka utgjorde en provkarta på olika modeller.

Från alla håll hotades man av fiender. Från den retirerande tyska armén hade talrika desertörer slutit sig till frigivna ryska krigsfångar och tillsammans med dem bildat stråtrövaregrupper, som plundrade folket på deras sista ägodelar. För att skydda sig för dessa marodörer tillbytte sig bönderna av de hemvändande tyska soldaterna deras vapen emot livsmedel och organiserade egna skyddskårer. På sina håll bildade en del dylika skyddskårer s. k. »republiker». Den mest berömda av dessa egenartade »republiker» var den i byn Perloja. Dess skyddskår kunde icke blott rensa trakten från marodörer, utan var även nog stark att motstå fiendens reguljära truppavdelningar.

De första fiender, som den nybildade reguljära litauiska armén fick mäta sig med, voro de trupper, vilka organiserats av den tyske generalen von der Goltz och sedan anfördes av den ryske emigranten Bermond-Avalow. Dessa hade en brokig sammansättning: de bestodo dels av resterna av den tyska armén i Balticum, dels av tillströmmande spillror av den forna tsaristiska armén samt av den vilda soldatesk, som vi nyss skildrat. Från de tysk-baltiska baronerna i Kurland fick denna armé ett verksamt understöd. Officiellt förklarades, att armén ville skydda Balticum för rövare och bol-

sjeviker, men i själva verket försökte de att intaga den hemkallade tyska ockupationsarméns plats. Just då litauerna med samlade krafter hade slagit Bermondt's armé vid Radviliskis och fördrivit den ur Litauen, dök i söder en ny fiende upp. Den var den polske generalen Zeligovskis armé. Redan två dagar efter det att Litauen och Polen ingått ett fördrag i Suvalkai (7 oktober 1920) om deras blivande gräns, gjorde under Zeligovskis ledning två polska arméfördelningar ett »uppror» mot sin regering och angrepo Litauen. De överrumplade litauiska trupperna fingo draga sig tillbaka och lämna Vilna jämte ett betydande landområde i polackernas händer. Slutligen återvann den litauiska armén sin slagkraft och tvang fienden vid Sirvintai och Giedraiciai att retirera. Men det var blott en del av det av Zeligovskis trupper ockuperade området, som litauerna lyckades återvinna. Vid denna tidpunkt uppenbarade sig en av Nationernas Förbund utsänd kommission, som krävde att alla fientligheter skulle inställas. Så skedde även och en demarkeringslinje uppdrogs. Några år senare rehabiliterade den polske riksföreståndaren marskalk Pilsudski offentligt den »rebelliske» generalens ära och förklarade att det s. k. upproret gjordes på hans direkta befallning.

I den brydsamma kampen för rikets existens uppstod och utvecklades Litauens armé. Efter de oroliga kampårens slut blev det en av statens första uppgifter att bygga upp försvarets olika grenar. Allmän värnplikt infördes och särskilt vikt lades vid den tekniska försvarsberedskapen.

Samtidigt med försvaret fick man också bygga upp den civila förvaltningen. Varken under det ryska väldet eller under den tyska ockupationstiden hade litauer tillåtits inneha befattningar i hemlandets förvaltning. Även på detta område fick man börja från början, men »nöden ger råd», som det heter i ett litauiskt ordspråk. Det kunde t. o. m. hända att, när så erfordrades, en skald fick åtaga sig en polischefs arbete, en präst en bankirs och en romanförfattare kunde bli diplomat. Alla gjorde sitt bästa efter förmåga. De klagade icke över sitt ovana arbete utan voro fullt på det klara med sitt stora ansvar vid statens uppbyggande. När statskassan saknade pengar, blevo de statsanställdas löner flera månader i rad utbetalda i naturaprodukter, i torkade persikor, lakansväv, gafflar och skedar, som sänts från Amerikas Röda Kors. Ingen klagade eller övergav sitt arbete. Vid försöken att skaffa hjälp åt det utarmade landet vände man sig bl. a. till England för

att erhålla ett lån, som skulle återbetalas med det kommande årets linskörd. Själva transaktionen var antagbar för de engelska firmorna, men de ställde sig tveksamma inför den unga statens förmåga att hävda sin självständighet. När firmornas representant på privat väg ville inhämta upplysningar, vände han sig till en för honom välbekant litauer och bad honom uppriktigt säga, vad han ansåg om Litauens dåvarande ställning. »Jag anser den utomordentligt säker», fick engelsmannen till svar, »vi ha inte betalt några löner till våra militärer och ämbetsmän på flera månader.» — »Vad menar Ni med det?» frågade engelsmannen förvånad. »Precis vad jag säger. Fastän lönerna icke ha utbetalts har ingen militär eller ämbetsman lämnat sin post. Tvärtom försaka de tåligt och göra sin plikt med den största personliga uppoffring. Jag vet icke vad som skulle hända i de stora staterna, t. ex. Frankrike eller England, om militära och civila tjänstemän icke finge ut sina löner, vore det så bara för två månader. Jag undrar, vad Ni för egen del skulle svara på denna fråga? Om det icke strejkas hos oss, så är det ett bevis för, att hela folket är övertygat om en ljusare framtid. Alla lita på regeringen och arbeta icke så mycket för pengar som för landets väl och för plikten mot sitt folk.» Engelsmannen tog några drag ur sin pipa, tänkte ett slag och sade: »Ja, Ni har rätt! Jag skall telegrafera detta till London.» Nästa dag ingick svaret, att lånet från de engelska firmorna beviljades.

När det så småningom blev möjlighet till lugnt arbete kom man naturligtvis att ställa allt större krav på de statsanställdas utbildning. Med tiden växte antalet av dem, som hade passerat olika tjänstegrader och förvärvat nödvändig administrativ erfarenhet. För tillfället utgör antalet statstjänstemän i Litauen c:a 35,000, och på aspiranterna till ämbetsverken ställas lika stora krav som i länder med gamla traditioner.

På det ekonomiska området har i första rummet jordbruket blivit föremål för statens omsorger. Då man betänker, att icke mindre än 84 % av landets befolkning ägnar sig åt jordbruket, förstår man, att detta av sociala och ekonomiska skäl är av största betydelse. Det skall icke förnekas, att det litauiska jordbruket före världskriget var ytterst efterblivet. På detta område igångsattes redan under den nya statens första år två reformer, som beteckna en genomgripande förändring. Det var dels den s. k. agrarreformen och dels byarnas utskiftande i olika småbruk.

Den brukbara jorden i Litauen omfattar ungefär 4 miljoner hektar. En mycket stor del av detta område — c:a 24 % — hörde på sin tid till storgodsen, vilkas ägare i de flesta fall bodde utomlands. Ofta intresserade sig dessa mest för hur de skulle kunna få det största möjliga ekonomiska utbyte ur sina gods, men föga för åkerbrukets förbättring och lantarbetarnas trivsel. För litauernas nationella och kulturella strävanden stodo de i regeln fullständigt främmande. Då det oberoende Litauen återupprättades efter världskriget, anslöt sig större delen av de polska eller förpolskade storgodsägarna till Litauens fiender. Å andra sidan fanns i Litauen sedan gammalt ett

stort antal jordbrukare utan egen jord, som länge önskat att få äga en jordbit att leva av. Vid inkallandet av frivilliga för landets försvar hade bondebefolkningen visat stor villighet att hörsamma kallelsen och i stora skaror anslutit sig till hären. Till stor del blev också landets frihet köpt med dess blod.

Under sådana förhållanden blev frågan om en agrarreform särskilt aktuell. Därför utarbetades redan år 1919 en lag, genom vilken de större godsen exproprierades, varvid dock ägarna tillerkändes en ersättning och dessutom fingo behålla en viss del av godsen. Att märka är även, att större mönstergillt skötta gods lämnades orörda. Den på så sätt förvärvade jorden uppdelades i lotter om c:a 8—20 hektar, som utdelades till småbrukare, lantarbetare och mindre arrendatorer; i första hand dock till dem, som deltagit i frihetskriget. Denna expropriation och uppdelning berörde sammanlagt c:a 800,000 hektar. För att de bönder, som erhöilo mark-

Typisk mangårdsbyggnad på landet från äldre tid.

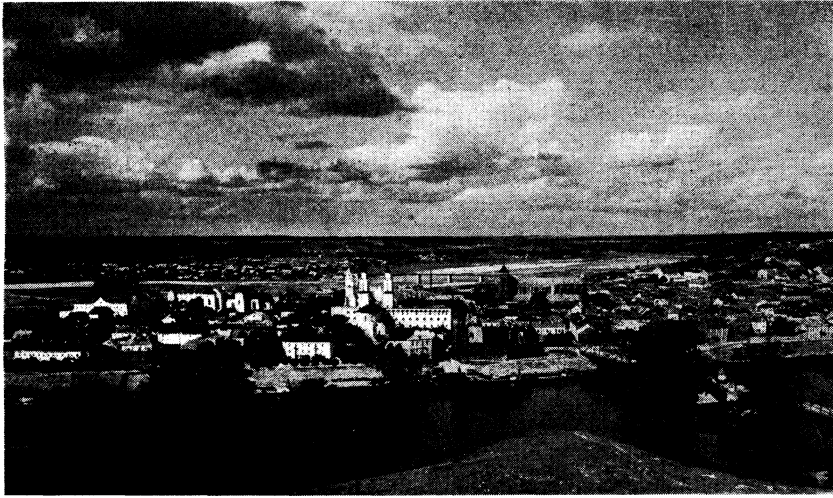
Typisk mangårdsbyggnad på landet från tiden efter världskriget.

områden, skulle kunna köpa kreatur och inventarier och bygga sig bostäder, fingo de understöd ur statskassan. Dessa nybyggare äro nu rotfasta bönder och stå på intet sätt de gamla bönderna efter.

Den andra stora reformen var uppdelningen av byarna i småbruk. Före kriget bodde största delen av bondebefolkningen i stora byar, där varje bondes jord var splittrad i en mängd sinsemellan skilda ägolotter. Detta verkade hindrande på jordens rationella skötsel och drift. Det skiftesarbete, som nu sattes i gång, berörde icke mindre än 1,600,000 hektar, d. v. s. över 40 % av hela den brukbara jorden i Litauen. Detta arbete, som påbörjades år 1919, står nu inför sin avslutning. Samtidigt härmed bedrives även en målmedveten förbättring av jorden, främst genom dränering och torrläggning. För att utbilda nödvändiga specialister för dessa arbeten har en större lantbrukshögskola inrättats. Härtill kommer att de ålderdomliga, förfallna och brandfarliga byarna börjat försvinna och ersättas av nya mera hygieniska och praktiska småbrukargårdar.

Då dessa grundliga jordbruksreformer började genomföras var det många, som spådde det litauiska jordbrukets sammanbrott. Hur skulle det av kriget förstörda Litauen kunna genomföra dessa stora reformer, som sammanlagt skulle komma att omfatta över 60 % av hela Litauens brukbara jord? Varifrån skulle dessa för det lilla landet kolossala summor erhållas, som voro nödvändiga för reformens genomförande? Resultaten tyckas dock icke hava kommit dem på skam, som trodde på framgång för detta arbete. Här må blott göras en jämförelse mellan förhållandena förr och nu! I Litauen kunde de stora godsen och byarna före kriget icke producera mer smör än som erfordrades för landets eget behov. Ännu sämre förhöll det sig med bacon, en produkt som före kriget var obekant i Litauen. Efter påbörjandet av jordreformerna ha bönderna endast för dessa två produkter erhållit över 1 miljard litas från utlandet. Självfallet är, att med produktionens och inkomsternas ökning även landets välbefinnande har stigit betydligt. Pesimisternas spådomar ha icke förverkligats.

Efter det att Vilna kommit i främmande händer, blev Kaunas den största staden i det självständiga Litauen. Före kriget var Kaunas en rysk fästning och säte för den ryska guvernörens förvaltning men spelade för övrigt en obetydlig roll i landets kulturella och ekonomiska liv. Den var en liten provinsstad med endast

Panorama över huvudstaden Kaunas.

40,000 invånare och hade dess primitiva prägel med sina låga hus, kullerstensgator och trätrottoarer samt saknade t. o. m. vattenledning och avloppssystem. Även här var sålunda en grundlig upp-ryckning av nöden. I och med att Kaunas blev centrum för statens administration blev det nödvändigt att bygga helt nya stadsdelar för den inflyttande befolkningen. Sedan universitetet och andra högskolor kommit till, tilltog tillströmningen i än raskare tempo. Folkmängden har nu stigit till 140,000 och tillväxten visar ingen tendens att minska. Stadsbilden har förändrats: mest i ögonen fallande är kanske att staden vuxit på höjden. Under den ryska tiden var det förbjudet att bygga högre byggnader än tvåvåningshus, men nu bygger man sällan under fem våningar. Givetvis har även hela gatubilden på motsvarande sätt fått en mera modern prägel. I jämförelse med det tillbakagående Vilna, som har bibehållit sitt gamla utseende från den ryska tiden, så har våra dagars Kaunas en viss modern storstadsprägel. Uppbyggnadsarbetet har hela tiden bedrivits med inhemska medel.

Den näst största staden är Klaipeda (Memel), Litauens hamn vid Östersjön, det hav som utgör föreningsbandet mellan Litauen och Sverige. Havet har från äldsta tider utövat en stark dragningskraft på litauerna, men under en lång tid hindrade den tyska expansionen i Balticum dem från tillträde till Östersjön. Under århundraden sökte man förvärva en hamn, som skulle öppna vägen

till yttervärlden utan förmedling av mellanhänder. Dessa strävanden har äntligen förverkligats i våra dagar. I början av år 1923 återfick Litauen Klaipedas hamn med omnejd, det område, som redan storfurst Vytautas på 1400-talet i sina brev till Tyska ordens stormästare kallade »mitt hemland».

När hamnen tillhörde tyskarna hade den för sin utveckling icke tillräckliga möjligheter och förblev en liten hamn med ungefär 20,000 invånare. Över den gick en obetydlig trävaruexport. Den större tyska hamnen Königsberg såg noga till att Memel icke skulle växa och bjuda en icke önskvärd konkurrens. Därför underlät man med avsikt att utvidga dess hamnanläggningar. När staden återförenades med Litauen, återfick den sitt naturliga uppland, och den litauiska regeringen började genast med fördjupnings-, utvidgnings- och moderniseringsarbeten i hamnen. På alla dessa arbeten har litauerna hittills nedlagt c:a 40 miljoner litas och alltjämt fortgår arbetet, som siktar till att göra hamnen till en stor modern utfartsport i väster. Dess stora betydelse för Litauen framgår därav, att f. n. c:a 80 % av landets hela export och import går över Memel. Sedan hamnen återgått i litauisk ägo, har antalet anlöpande utländska fartyg ökat till det dubbla. I det sistnämnda avseendet har den nära nog kommit upp till samma antal som Königsberg. Invånareantalet har stigit till 50,000. Samtidigt med hamnens förbättring börjades även uppbyggandet av en litauisk handelsflotta.

Över Klaipeda går även vägen till Sverige, vars Amerikalinje f. n. bidrager till att upprätthålla kontakten mellan det litauiska moderlandet och de c:a 1,000,000 litauiska emigranter, som äro bosatta i Nordamerika. Från litauisk sida har det hälsats med stor glädje att svenska fartyg nu förmedla en direkt och regelbunden förbindelse mellan de två grannländerna vid Östersjön.

På det kulturella området böra några ord ägnas åt skolväsendet. Ända fram till 1904 ådömdes den fängelsestraff, som vågade inrätta en litauisk skola. Efter detta år blevo privatskolor tillåtna och ett antal dylika upprätthölls av de skolföreningar, som då bildades. Under den tyska ockupationstiden råkade skolfrågan åter i ett sämre läge. En nationell skola betraktades av de makthavande som något långt ifrån önskvärt. Till lärare utsågos ofta fältväblar, som voro odugliga för krigstjänst och vilkas pedagogiska förmåga ej stod på högsta nivå. Skolornas antal i Litauen (inbe-

Modern bebyggelse i Kaunas: utrikesdepartementet och jordbrukarbanken.

räknat Vilnaområdet) uppgick enligt den officiella tyska statistiken till blott omkring några hundra. Genast efter självständighetsförklaringen gick man med kraft till verket, då det gällde uppbyggandet av skolväsendet. Skyndsamt organiserades olika kurser för lärare. Skolnätet blev allt tätare och lärarplatsernas intogos av för detta arbete verkligt utbildad personal. För några år sedan hade detta arbete redan framskridit så långt att det blev möjligt att införa allmänt skoltvång. Numera finnas för folkbildningen över 2,500 skolor med över 6,000 lärare och 300,000 lärjungar.

Vid sidan av folkskolorna tillkom ett stort antal läroverk. Nu finnas 60 läroverk och c:a 30 realskolor. Elevantalet vid dessa skolor utgjorde i början av skolåret 1937—1938 18,838, varav nästan hälften flickor. Lärarantalet uppgår under detta skolår i de här nämnda skolorna till 1,372. Jämfört med tiden före kriget har antalet skolor och elever i det närmaste tiodubblats. Detta är ett exempel på vad man på folkbildningsområdet har uppnått under den nationella frihetens år.

I detta sammanhang böra även de litauiska högskolorna nämnas. Inom det nuvarande Litauens område existerade under den ryska regimen icke en enda högskola, vare sig litauisk, polsk eller rysk.

Utrikesminister Stasys Lozoraitis.

Litauerna voro tvungna att förlägga sina studier till de ryska universiteten i Moskva, Petersburg eller på annat håll. En radikal förändring har även inträtt på detta område. Numera har Litauen sju högskolor, varav den viktigaste är det år 1922 grundade universitetet i Kaunas. Under förra året utgjorde studenternas antal vid universitetet c:a 5,000, varav c:a 1,000 kvinnliga. Antalet lärare vid universitetet uppgick till 300. Förutom dem, som studera i Litauen, får årligen ett antal studenter fara utomlands för att inhämta kunskaper vid högre utländska bildningsinstitutioner. Här vill jag med särskild till-

fredsställelse nämna att antalet i Sverige studerande litauer ständigt ökar. Den gästfrihet från de svenska högskolornas sida, som kommer litauiska studenter till del och ger dem tillfälle att på nära håll studera den svenska kulturen, bidrager i hög grad att stärka de kulturella förbindelserna mellan de båda länderna.

Till slut några ord om Litauens andliga odling. Trots de svåra förhållanden, som rådde under ryssarnas regim, särskilt före år 1904, då det var förbjudet att trycka något på litauiska språket, möter man redan då en hel rad namn, som vunnit berömmelse i Litauens litterära historia. Novellförfattarna Biliunas, Zemaitė, Lazdynu Pelėda, romanförfattaren Tumas-Vaizgantas, satirikern Kudirka, lyrikern Maironis höra till dåtidens stora litauiska namn inom litteraturen. Tryckförbudets upphävande och ännu mera landets självständighetsförklaring har särskilt bidragit till den litauiska litteraturens uppblomstring. Nu för tiden utges i Litauen årligen nästan lika många böcker som i Polen. Utan att räkna upp en rad författarnamn, som f. ö. i och för sig knappast säga mycket, vill jag dock antyda, att några prov på äldre och nyare litauisk litteratur snart skola framläggas för den svenska allmänheten. Efter vad jag vet, har ett förlag i Stockholm för

avsikt att inom den närmaste tiden ge ut en första samling av litauiska noveller.

Då vi nu fira 20-årsminnet av den litauiska statens självständighetsförklaring, göra vi det naturligtvis med tacksamma och glada hjärtan men samtidigt äro vi väl medvetna om att ännu mycket plikttroget och hängivet arbete kräves av oss i framtiden. Om vi blicka tillbaka på det, som uträttats i vårt land under de tjugo första självständiga år, äro vi dock berättigade att tro att de förhoppningar, som vi ställa på framtiden, skola bli förverkligade.